

ПЕДАГОГІКА

УДК 37.014.21

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.4/27.203934>

Володимир КЕМІНЬ,

orcid.org/0000-0001-8708-3950

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри романської філології та компаративістики

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

(Дрогобич, Україна) romphil@ukr.net

Марія СУДІЛОВСЬКА,

orcid.org/0000-0003-4102-0561

кандидат педагогічних наук, викладач

Стрийського коледжу

Львівського національного аграрного університету

(Стрий, Україна) sonechko@telelan.com.ua

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ЕМІГРАНТІВ ІЗ ГАЛИЧИНИ В ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ МІЖВОЄННОЇ ДОБИ

Стаття присвячена дослідженню культурної, освітньої, просвітницької діяльності українських емігрантів-галичан у Чехословаччині міжвоєнного періоду, які обстоювали національні інтереси українців в інонаціональному середовищі та створювали сприятливі умови для формування національної ідентичності закарпатського населення. У статті розкрито процес формування української еміграції в Чехословаччині у 20–30-і роки ХХ століття. Установлено, що саме через ставлення чехословацької влади, яка підтримувала фінансово українську еміграцію, стало можливим відкриття вищих українських навчальних закладів, створення великої кількості українських молодіжних і культурно-просвітницьких організацій.

Розглянуто діяльність І. Панькевича – вихідця з Галичини, автора «Граматики руського язика» і таких фундаментальних праць, як «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей», «Нариси історії українських, закарпатських говорів» та інші, що відіграв надзвичайно важливу роль у формуванні нової системи освіти для молоді Закарпаття, а також В. Бірчака – одного із яскравих представників галицької еміграції на Закарпатті, доктора філософії, автора багатьох книжок і підручників для школярів: «Руська читанка для першої класи гімназії і горожанських шкіл», «Руська читанка для III класи гімназії і горожанських шкіл», «Руська читанка для IV класи гімназії і горожанських шкіл».

Констатовано, що емігранти із Галичини – талановиті педагоги, патріоти, віддані Україні та її народові (І. Панькевич, А. Аліськевич, Л. Бачинський, Я. Голота, В. Бірчак, В. Пачовський, К. Заклинський та інші), стали вчителями цілого покоління молодих закарпатців, серед яких відомі науковці: професор університету в Чикаго В. Маркус, професор П. Стерчо, професор В. Комендар, професор М. Троян, професор В. Добош.

Ключові слова: *культурно-освітня діяльність, емігранти, Галичина, Закарпаття, Чехословаччина, національна ідентичність.*

Volodymyr KEMIN,

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor;

Professor of the Department of Romance Philology and Comparative Studies

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

(Drohobych, Ukraine) romphil@ukr.net

Mariia SUDILOVSKA,

Candidate of Pedagogical Sciences, Teacher

of Stryi College

of Lviv National Agrarian University

(Stryi, Ukraine) sonechko@telelan.com.ua

CULTURAL AND EDUCATIONAL ACTIVITIES OF IMMIGRANTS FROM HALYCHYNA TO CZECHOSLOVAKIA DURING THE INTERWAR PERIOD

The article is devoted to the study of Ukrainian Halician immigrants' cultural, educational activity in Czechoslovakia during the interwar period, who defended the Ukrainians' national interests in a foreign national environment, created favorable conditions for the Transcarpathian national identity formation. The article deals with the Ukrainian emigration formation process in Czechoslovakia in the 20-ies and 30-ies of the XXth century. T. Masaryk, the President of Czechoslovakia played the key role during that time, who pursued the state policy concerning the emigrants actively. The Halician Ukrainians' ways of appearance in Czechoslovakia have been considered, the dynamics of the population number during the specified period has been traced. It has been established that due to the Czechoslovak's authorities attitude, who supported the Ukrainian emigration financially, it became possible to open higher Ukrainian educational institutions, to create a large number of Ukrainian youth and cultural and educational organizations. However, the financial aid curtailment in the 30-ies of the XXth century performed by the Czechoslovak authorities and the so-called policy of the "soft" Czechization had a negative impact on the Ukrainian emigration activities and the Ukrainian cultural and educational movement in general in Czechoslovakia. The article puts emphasis on the study of the educational and cultural activities of the Ukrainian immigrants, the immigrants from Halychyna, who were mainly engaged in the Ukrainian school development in Transcarpathia, the local population's education, as well as the journalistic and publishing activities that facilitated the Ukrainian emigrants upbringing, feeling of belonging to Ukraine, forming their national identity. It has been found out that the church played the significant role in the national identity formation during that period. Due to the fact that Hungary lost the Transcarpathian lands and the religious relations in Transcarpathia during the above-mentioned period only started to form after that historic situation, the issue of the inter-ethnic relations was very vulnerable.

Key words: cultural and educational activity, immigrants, Halychyna, Transcarpathia, Czechoslovakia, national identity.

Постановка проблеми. Розвиток педагогічної науки на сучасному етапі неможливо уявити без усебічного аналізу доробку науковців попередніх років, що є ключовим елементом у розумінні новітніх феноменів і процесів освітньої сфери. У цьому ракурсі важливим видається вивчення культурно-освітньої діяльності галицьких емігрантів у Чехословаччині міжвоєнного періоду, що значно вплинула на розвиток української освіти за кордоном, формування національної totoжності українців в інонаціональному середовищі.

Аналіз досліджень. Значне місце в дослідженнях спадщини відомих українських емігрантів посідає аналіз їхньої творчості та діяльності на різних часових етапах (О. Вишневський, М. Галуцинський, І. Зайченко, Б. Ступарик, Г. Товканець), вивчення їхніх зв'язків з іншими вітчизняними й закордонними науковцями (В. Кемінь, І. Курляк, І. Огієнко, В. Пашенко, С. Сірополко), внеску в розвиток тогочасної науки (А. Вихрущ, О. Вишневський, М. Євтух, М. Кухта, М. Чепіль). Проте комплексне дослідження культурної, освітньої, просвітницької діяльності українських емігрантів-галичан у Чехословаччині залишається маловивченою сторінкою сучасної педагогічної думки.

Мета статті – комплексно проаналізувати культурно-освітню діяльність емігрантів із Галичини в Чехословаччині міжвоєнного періоду, виявити їхній вплив на формування національної totoжності українців в інонаціональному середовищі.

Вклад основного матеріалу. Еміграція українців мала не тільки політичний, але й економічний (заробітчанський) характер. Економічна й політична еміграції взаємно доповнювали одна одну. Слід звернути увагу на ту обставину, що контингент українських емігрантів диференціювався залежно від їхнього походження. Якщо вони були із Наддніпрянщини і воювали в Українській Народній Республіці (далі – УНР), то обирали для осідку Польщу, як союзника з Варшавського договору. Що стосується галичан, то учасники визвольних змагань здебільшого виходили на еміграцію в Чехословаччину. Зокрема, Гірська бригада Української Галицької армії (далі – УГА), яка воювала проти поляків, вийшла до Чехословаччини, де була інтернована. Кількість особового складу на час її перебування в Чехословаччині становила понад 6 400 осіб (УГА, 1976: 36).

У 1920 р. ще один підрозділ Української Галицької армії під командуванням генерала А. Кравса через Станіславщину (Косів) вийшов на Закарпаття, яке вже було у складі Чехословаччини, і склав зброю. Усіх інтернованих було розміщено в Ліберці. За словами учасника цих подій М. Лозинського, «Галицька армія – діти тої країни, яка знаходиться в найстрашнішій польській неволі, не могли бути союзниками польського оружжя» (Лозинський, 1922: 202). Очевидно, що польський чинник мав для емігрантів-галичан вирішальне значення під час вибору країни еміграції. Водночас наддніпрянці (УНР) у 1920 р. на чолі із С. Петлюрою перейшли Збруч і були

інтерновані Польщею в Олександрові, Калуші, Щепорно, Вадовицях та інших великих містах.

Кількість українських емігрантів із Наддніпрянщини і галичан, які осідали в Чехословаччині в 1922 р., досягала 20 тисяч осіб. Таку кількість людей треба було забезпечити засобами для існування (проживання). Для цього урядом Чехословаччини було розроблено програму для всіх емігрантів-вихідців із Російської імперії. Серед них були й українці. Ця програма дістала назву “*Ruska rotosna akce*”.

Завдяки цим заходам із боку чеського уряду Чехословаччина стала надзвичайно привабливою і для молоді з різних куточків України: Галичини, Буковини, Волині, Закарпаття, а також інших країн, де осіла українська еміграція: Польщі, Угорщини, Румунії, Австрії й ін.

Особливо велику спільноту в еміграції в Чехословаччині утворили галичани. По-перше, ця країна стала працевлаштовувати науково-педагогічних працівників із Галичини на посади викладачів вищих, середніх, фахових навчальних закладів по всій Чехословаччині, особливо на Закарпатті (Підкарпатська Русь). По-друге, тут можна було здобути середню освіту (матуру) для вступу у вищі навчальні заклади Праги, Брно, Братислави тощо молоді, яка не хотіла навчатися в Польщі через участь у національно-визвольних змаганнях.

Еміграція з українських земель у Чехословаччину була неоднорідною. До неї входили не тільки учасники національно-визвольних змагань УНР, ЗУНР, але й представники різних політичних сил, які на той час існували в Україні: есери, соціал-демократи, українські монархісти (Український союз хліборобів-державників), націоналісти й ін. Усі ці політичні сили толерувалися урядом Чехословаччини. Навіть більше, вони отримали політичний притулок, що дозволяло їм набути громадянство або отримати «амундсенівський паспорт», який дозволяв перебувати в будь-якій країні. Це саме стосувалося й учасників ЗУНР і УГА, які були інтерновані в Чехословаччині. Водночас решта галичан уважалися громадянами Польщі і могли перебувати в Чехословаччині саме в такому статусі. Хоча це не завадило їм працювати або навчатися в цій країні.

Із приєднанням Закарпаття до Чехословаччини політика цієї держави значною мірою формувалася президентом Томашом Гаріком Масариком, який свого часу перебував у Російській імперії і в Києві, зокрема, готуючи фундаментальне дослідження на тему «Росія і Європа». Це дозволило йому зійтися з багатьма діячами суспільно-політичних рухів, які мали місце в імперії. Т. Г. Маса-

рик, будучи професором Карлового університету, ще перед Першою світовою війною зустрічався з О. та С. Русовими, О. Лотоцьким і П. Стебницьким в академіка О. Шахматова (Голенда, 1992). Він нейтрально ставився до державницьких устремлень української політичної еміграції, так само, як і російської та білоруської. Усі вони отримували державну допомогу для створення власних культурно-освітніх установ. У 1921 р. було створено Український громадський комітет (далі – УГК), очолюваний Миколою Шаповалом. Саме цей Комітет узяв участь у створенні науково-освітніх і культурницьких закладів для українців (Українська господарська академія, Український високий педагогічний інститут ім. М. Драгоманова, Українська студія пластичного мистецтва, гімназія в Модржанах, Притулок для українських дітей-сиріт). УГК надавав матеріальну допомогу студентству, а також медичні послуги через власну поліклініку.

Особливо важливі зміни в міжвоєнний період відбулися на Закарпатті (Підкарпатська Русь), яке впродовж тисячі років входило до складу Угорщини й Австро-Угорщини. Тут чехословацька влада відкрила цілу мережу навчальних закладів різного типу: початкових, горожанських, фахових шкіл, гімназій (з українською, руською, чеською, єврейською та російською мовами навчання), педагогічні семінарії та торговельні школи. Ці навчальні заклади суттєво відрізнялися від колишніх угорських, де панувала атмосфера Великої Угорщини, а навчання здійснювалося угорською мовою. В умовах Чехословаччини руське (українське) населення Закарпаття здобуло можливість навчатися руською (українською) мовою, паралельно існували школи, де навчання було й російською, чеською, угорською, єврейською мовами. З 1927 р. в Ужгороді почала діяти перша в Європі школа для циганського етносу. Кошти для утримання цієї школи виділила держава, а соціальну допомогу надав Червоний Хрест. Основну масу шкіл на Закарпатті становили руські (українські) школи.

У цей період перед чеською шкільною адміністрацією постало питання кадрового забезпечення шкіл, яких у країні значно побільшало після Першої світової війни. У 1920 р. на Закарпатті діяло 475 початкових шкіл. З них руськими (українськими) були 321, середніх (горожанських) – 7, гімназій – 3, учительських семінарій – 3, 3 фахові школи. У школах Підкарпатської Русі було поширеною практикою існування паралельних класів, де навчання велося іншими мовами (Магочій, 1994: 206).

До включення Закарпаття до складу Чехословаччини мовою навчання була угорська, за винятком парафіяльних шкіл. За нової влади катастрофічно бракувало вчителів, які б могли вчити дітей рідною мовою. Це стосувалося всіх типів шкіл. Особливо складною була ситуація із середніми (горожанськими) школами та гімназіями, які через бойкот угорської шкільної адміністрації чеської влади відмовлялися працювати. Через це Чехословаччина змушена була звільнити 428 учителів, які саботували нову владу. На їхнє місце необхідно було набрати нові педагогічні кадри, яких у Чехословаччині не було в достатній кількості. Тому влада звернулася до емігрантів-вихідців із Російської імперії, зокрема її українських територій і Галичини. Ідеологічно й ментально вони були різними – українофіли, русофіли, монархісти, інтелігенція, політики, культурні діячі, науковці, священники, військові тощо. По суті, вони представляли різні верстви української й російської еміграції, яка перебувала в Чехословаччині.

За фахово-педагогічною підготовкою і якістю освіти найкраще до цієї діяльності були готові емігранти з Галичини, які мали добру гімназійну й університетську освіту, здобуту в умовах Австро-Угорщини (Відень, Грац, Прага), а також досвід вчителювання у гімназіях Львова, Чернівців, Дрогобича, Золочева, Бережан, Стрия та ін.

Ще одним важливим аргументом на користь вибору педагогічних кадрів із Галичини стало мовне питання. У Підкарпатській Русі чехословацька влада задекларувала надання права для всіх етнічних груп навчатися рідною мовою. І хоча на Закарпатті мовна палітра була досить розмаїтою – угорці, русини, росіяни, євреї, чехи, словаки, румуни, – чеський уряд уважав, що все-таки мова закарпатців ближче до малоросійської, якою розмовляють і в Галичині, тому перевага віддавалася саме галичанам.

Цим кроком шкільна адміністрація Підкарпатської Русі, яку очолював інспектор Йозеф Пешек, створила передумови для формування національної самосвідомості дітей та молоді, яких учили талановиті педагоги, патріоти, віддані Україні та її народові. Серед них такі представники українофільської орієнтації, як І. Панькевич, А. Аліськевич, Л. Бачинський, Я. Голота, В. Бірчак, В. Пачовський, К. Заклинський та ін. Русофільська частина педагогів із Галичини була представлена Ю. Яворським, Г. Геровським. Разом із російськими емігрантами вони співпрацювали з Російським народним університетом у Празі.

Важливе місце у формуванні національної ідентичності в зазначений період мала церква.

Зважаючи на ту обставину, що релігійні стосунки на Закарпатті тільки почали формуватися після втрати Угорщиною закарпатських земель, питання міжнаціональних відносин було дуже важливим. Чехословаччина проголосила свободу віросповідань у всій країні, зокрема й на Закарпатті, де було легалізовано православну церкву, яка за угорського панування була заборонена. Частина закарпатців перейшли у православ'я, а частина залишилися під впливом греко-католицької церкви. Вірянами цих церков були русини (українці). Православна церква на Закарпатті згодом перейшла під юрисдикцію Сербського Патріархату, а греко-католики зберегли за собою Мукачівську єпархію із власним єпископом.

Невдовзі православна церква на Закарпатті значно зміцнила свої позиції. У цьому була також заслуга російських емігрантів, яких було досить багато. Вони працювали у школах, міських адміністраціях. Це приводило до визначення закарпатцями своєї тотожності через конфесійність. Досить часто вірники православної церкви називали себе руськими або православними, греко-католики теж називали себе руськими (українцями), інші ідентифікували себе архаїчною назвою «русини».

Саме через таку мовну плутанину чехословацька влада ухвалила рішення розробити для місцевого населення граматику, яка була б побудована на найбільш типових діалектах закарпатців. Така граматика була видана професором І. Панькевичем під назвою «Граматика руського язика» (1922 р.). Вона потрапила під різку критику як русофілів, так і українофілів. Одні звинувачували автора у витісненні етимологічного правопису на користь фонетичного, інші, навпаки, вимагали зберегти його архаїчні форми. І. Панькевич усвідомлював важливість мови для закарпатців, яка зазнавала постійних асиміляційних впливів як із боку угорської влади, так і активних московфільських рухів на території Закарпаття. Якщо в Галичині та Буковині місцева інтелігенція чітко визначилася в мовному питанні, взявши за основу народну мову, то в Закарпатті місцева інтелігенція – О. Духнович, І. Раковський, О. Павлович, Є. Сабов та ін. – брали за основу російську мову, якої, по суті, і самі не знали (ідеться про російську літературну мову).

Один із відомих діячів українофільського спрямування на Закарпатті міжвоєнного періоду, педагог, історик, публіцист В. Пачовський, який викладав у Берегівській гімназії історію, згадує про емігрантів з України і їхній внесок у формування національної тотожності: «У розвою шкільництва й орієнтації на зв'язок із українською

культурою відіграли велику роль українські емігранти. Під проводом д-ра Михайла Брашайка вони пристосувалися до світогляду місцевого громадянства й не накидували своїх ідей згори, а підготовляли їх до самостійної національної праці» (Пачовський, 1933: 77). Більшість емігрантів стикалися з певними труднощами як організаційного, так і психологічного характеру. Адже доводилося починати педагогічну діяльність у середовищі, де українська мова в її літературному вимірі майже не звучала, а місцева архаїчна руська (русинська) мова була насичена іншомовними запозиченнями (угорськими, румунськими, словацькими, російськими, старослов'янськими). Майбутнім учителям необхідно було перебудувати весь освітній процес на сучасну (близьку до літературної) мову підручників, які на Закарпатті ще потрібно було створити, адже угорські для цього не підходили, а чеські треба було перекладати.

Важливу роль у формуванні нової системи освіти для молоді Закарпаття відіграв І. Панькевич – виходець із Галичини, що навчався у Львівському та Віденському університетах, а також Карловому університеті у Празі, викладав в Академії св. Терези у Відні. У 1920 р. працював референтом Ужгородської шкільної управи, а також професором Ужгородської гімназії. Був автором фундаментальних праць «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей», «Нариси історії українських, закарпатських говорів». У 1938 р. був директором Перечинської гімназії на Закарпатті. У 1939–1945 рр. працював професором в Українському вільному університеті у Празі.

Одним із яскравих представників галицької еміграції на Закарпатті був В. Бірчак – доктор філософії, родом зі Стрия. Навчався у Львівському та Краківському університетах. Працював викладачем гімназій у Львові та Дрогобичі. В. Бірчак – автор численних книжок і підручників для школярів: «Руська читанка для першої класи гімназії і горожанських шкіл» (Прага, 1922 р.), «Руська читанка для III класи гімназій і горожанських шкіл» (Прага, 1923 р.), «Руська читанка для IV класи гімназій і горожанських шкіл» (Прага, 1924 р.) (Бірчак, 1937). У 1938 р. після анексії Чехословаччини Німеччиною й проголошення Карпатської України А. Волошин призначив В. Бірчака інспектором гімназій і семінарій у Міністерстві освіти. Він активно включився в розбудову української національної школи.

Після того як Угорщина за Віденським арбітражем окупувала Ужгород, Мукачево та Берегове столицею Карпатської України став Хуст, куди було переведено гімназистів із Берегівської та

Мукачівської гімназій для того, щоб вони змогли завершити навчання й отримати матуру (атестат). До Хуста в зазначений період було переведено й гімназію з Берегова, яка перед цим перебувала в селищі Білки. Приблизно 100 учнів берегівської гімназії увійшли до складу Хустської. Хустська гімназія була створена в 1921–1922 навчальному році. До цього часу східна частина Закарпаття входила до Марамореського комітату із центром у Сигеті Марамореському (Румунія). Після розпаду Австро-Угорщини Сигет відійшов до Румунії, а українська частина населення залишилися без гімназії. За ініціативою кількох депутатів зі східних частин Закарпаття був надісланий запит до чехословацької влади із проханням відкрити гімназію в Хусті. Держава позитивно вирішила це питання.

У січні 1919 р. в Хусті відбувся Всенародний конгрес українського населення Закарпаття, де за присутності 420 делегатів від 420 тисяч населення було ухвалено рішення про возз'єднання Закарпаття з Україною (ЗП, 1990). Політичні події того часу значною мірою впливали на руське (українське) населення краю, адже це давало їм відчуття власної тотожності з українцями за Карпатами. Хуст став центром українськості для закарпатців, які навіть в умовах Чехословаччини не забували про український здвиг 1919 р. Значною мірою це і вирішило руську (українську) спрямованість Хустської гімназії. Вона була не тільки школою, але й інституцією, яка визначала ступінь поступу народу до повноцінного суспільного життя. Це саме можна сказати й про інші руські (українські) гімназії на Закарпатті зазначеного періоду. На кінець 30-х рр. у Хустській гімназії налічувалося приблизно 600–650 учнів у руських (українських) класах та 200 – у чеських. Крім чехів, тут навчалися євреї та словаки. У період 1939–1944 рр. гімназія втратила статус української й викладовою мовою стала руська (місцева) та російська.

На організацію шкільництва на Закарпатті в міжвоєнний період значний вплив мали і московфільські організації, основний контингент яких становили білогвардійська еміграція, а також галицькі й буковинські московфіли, традиційно підтримувані Російською імперією, та закарпатські прямишівські московфіли, які мали тих самих покровителів, що й попередні. Вони були представлені політичними партіями, громадськими організаціями, педагогічними товариствами й релігійними об'єднаннями. Зважаючи на те, що рідномовними школами для русинів (українців) на Закарпатті до 1919 р. були парафіяльні, які перебували під опікою греко-католицької церкви

(Мукачівська єпархія), а православної церкви не було (після проголошення Ужгородської унії), то з її легалізацією в Чехословаччині в нових політичних реаліях частина греко-католиків перейшли у православ'я. Почалася боротьба не тільки за парафії та церковне майно, але й за національну тотожність закарпатців, зокрема й культурно-освітнє та релігійне середовище.

Парадоксальною виглядала ситуація з належністю православних Закарпаття до певного патріархату, адже в самій Росії радянська влада ліквідувала церкву, тільки в кінці Другої світової війни вона була відновлена – замість Комітету у справах релігії було поновлено Московську патріархію. В умовах Чехословаччини православна церква Закарпаття опинилася під юрисдикцією Сербського патріархату, і тільки із входженням Закарпаття до складу Радянського Союзу після Другої світової війни, ліквідацією греко-католицької церкви та відновленням Московської патріархії в Радянському Союзі вона ввійшла до її складу.

Зауважимо, що влада толерувала православ'я, особливо в перші роки становлення республіки. Через відсутність законних процедур вирішення майнових справ, насильство серед вірників, що супроводжувало перехід з однієї конфесії в іншу, а також нарікання частини чехословацьких урядовців на зв'язки православ'я на Закарпатті з комуністичними, анархічними й монархічними рухами влада змушена була впорядкувати церковні справи цивілізованим способом – храм передавався вірникам тієї конфесії, громада якої його збудувала. Якщо громада була не поліконфесійною, то держава надавала кошти для будівництва храму і для іншої конфесії. Крім того, закон гарантував кожному священникові щорічну оплату у 3 тис. крон, державну пенсію, а також компенсацію за

педагогічну діяльність у державних школах (катехизація, навчання основ віри тощо). Міжконфесійні протистояння припинилися. У таких умовах як греко-католицька, так і православна церкви змогли реалізувати свої культурно-освітні та просвітницькі потреби у вихованні мирян.

Висновки. Підбиваючи підсумки культурно-освітньої й науково-педагогічної діяльності емігрантів із Галичини в Чехословаччині в період між двома війнами, передусім варто звернути увагу на те, що було ними зроблено на багатостраждальній закарпатській землі. Це була кам'яниста земля, випалена буревіями чужоземної асиміляції, денационалізації, винародовчення протягом століть. Один із гімназистів того часу В. Худанич зазначив: «Зерно, посіяне в нашій душі за роки навчання, потрапило у добрий ґрунт, проросло і принесло хороший урожай. За все це ми вдячні нашим учителям, пам'ять про яких назавжди залишиться у наших серцях» (Худанич, 1994: 21). Ці слова значною мірою стосуються і вчителів із Галичини, у яких училося молоде покоління закарпатців, серед них відомі науковці: професор університету в Чикаго В. Маркус, професор П. Стерчо, професор В. Комендар, професор М. Троян, професор В. Добош.

Зазначимо, що іноземні держави завжди прагнули бачити закарпатців будь-ким, тільки не українцями. Через відсутність власної держави в українців окупанти готові були терпіти будь-яку орієнтацію – москвофільську, російську, русинську, аніж визнавати українськість закарпатців. Недарма випускник Хустської гімназії, відомий український письменник І. Чендей писав у своїх спогадах: «Робилося все, аби нас від коліски відірвати, тлумити і задушувати в нас почуття, розуміння українського роду».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бирчак В. Літературні стремління Підкарпатської Русі. Ужгород, 1937. 188 с.
2. Болдижар М. Навколо Карпатської України. *Новини Закарпаття*. Ужгород, 1998. 3 жовтня. С. 14.
3. Голєнда Й. Софія Русова – видатний український педагог, літературознавець та громадський діяч. *Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету* : матеріали Міжнародної наукової конференції, Пряшів – Свидник – Київ, 1992 р. С. 238–245.
4. Закарпатська правда. 1990. 21 березня. С. 3.
5. Лозинський М. Галичина в рр. 1918–1920. Відень, 1922. 228 с.
6. Магочій П. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1949). Ужгород, 1994. 296 с.
7. Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України : історичний нарис. Ужгород, 1933. 132 с.
8. Пекар А. Митрополит Андрей Шептицький і Закарпаття. *Верховина* : збірник наукових праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70-річчя. Дрогобич : Коло, 2003. С. 230–237.
9. Українська Галицька Армія. Матеріали до історії. Т. 5 : Вінніпег, 1976. 196 с.
10. Худанич В. Хустській гімназії – сімдесят років. *Матеріали науково-практичної конференції*. Хустська гімназія. Ужгород : МПП «Гражда», 1994. С. 21.
11. Шалата М. Олександр Духнович на тлі діяльності «Руської трійці». *Верховина* : збірник наукових праць на пошану професора Олекси Мишанича з нагоди його 70-річчя. Дрогобич : Коло, 2003. С. 356–360.

REFERENCES

1. Byrchak, V. I. (1937). *Literaturni stremlinnia Pidkarpatskoi Rusy* [Literary aspirations of Subcarpathian Rus]. Uzhhorod, 188 p. [in Ukrainian].
2. Boldyzhari, M. (1998) Navkolo Karpatskoi Ukrainy [Around the Carpathian Ukraine]. Transcarpathian news . Uzhhorod, the 3^d october. p. 14. [in Ukrainian].
3. Holenda, Y (1992). Sofiia Rusova – vydatnyi ukrainskyi pedahoh, literaturoznavets ta hromadskyi diiach [Sofia Rusova is a prominent Ukrainian educator, literary critic and public figure]. From the Scientific Society. Shevchenko to Ukrainian Free University : Material of the international coference. pp. 238–245. [in Ukrainian].
4. Transcarpathian truth (1990). the 21st mars. p.3/ [in Ukrainian].
5. Lozynskyi, M. (1922) *Halychyna v rr. 1918–1920* [Galicia in the years 1918-1920]. Viden, p. 228. [in Ukrainian].
6. Mahochii, P. R. (1994). *Formuvannia natsionalnoi samosvidomosti: Pidkarpatska Rus(1848-1949)* [Formation of national consciousness: Subcarpathian Rus (1848–1949)]. Uzhhorod, p. 296. [in Ukrainian].
7. Pachovskyi, V. (1933). *Sribna Zemlia. Tysiacholittia Karpatskoi Ukrainy: Istorychnyi narys* [Silver Earth. The Millennium of Carpathian Ukraine: An Historical Sketch]. Uzhhorod, p. 132. [in Ukrainian].
8. Pekar, A. (2003). *Mytropolyt Andrei Sheptytskyi i Zakarpattia* [Metropolitan Andrey Sheptytsky and Transcarpathia]. Highland. Collection of scientific works in honor of Professor Oleksa Mishanich on the occasion of his 70th anniversary. Drohobych, pp. 230–237. [in Ukrainian].
9. *Ukrainska Halyska Armiia. Materialy do istorii* [Ukrainian Galician Army. Materials to the story]. (1976). Vinnipeh, 1976. Vol. 5, p. 196. [in Ukrainian].
10. Khudanych, V. (1994). *Khustskii himnazii – simdesiat rokiv* [Khust High School - seventy years old]. Materials of scientific and practical conference. Khust High School. Uzhhorod, p. 21. [in Ukrainian].
11. Shalata, M. (2003). *Oleksandr Dukhnovych na tli diialnosti «Ruskoi Triitsi»* [Alexander Dukhnovich on the background of the activity of the “Russian Trinity”] Highland. Collection of scientific works in honor of Professor Oleksa Mishanich on the occasion of his 70th anniversary. Drohobych, pp. 356–360. [in Ukrainian].